

FIKHİ AÇIDAN HELAL GIDANIN TEMEL İLKELERİ

Saffet KÖSE*

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İzmir, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Geliş tarihi: 4 Mayıs 2020

Düzeltilme tarihi: 24 Haziran 2020

Kabul tarihi: 5 Temmuz 2020

Anahtar Kelimeler:

Helal, haram, gıda, tayyibât,
helal kazanç

ÖZET

Helal ve haram, varlıkla ilişkisinin sınırını çizdiği için bir Müslümanın hayatında en önemli iki kavramdır. Kişinin helal-harama gösterdiği özen ya da özensizlik bir başka ifade ile duyarlılık ya da duyarsızlık onun dindarlık kalitesini belirler. Helal gıda denildiğinde sadece yenilip-içilen gıda maddelerinin kendileri değil aynı zamanda onların kazanç yollarını da ilgilendirir. Gıda maddelerinin helal ya da haram oluşu insanların ruh ve beden sağlığını; kazanç yolunun niteliği de ibadetlerin kabulünü, mutluluğunu, aile hayatı ve diğer insanlarla ilişkilerini büyük ölçüde etkiler. Bu sebeple Allah ve Rasûlü sadece gıdanın kendisinin değil kazanç yolunun da helal olması gerektiği konusunda hassasiyet göstermiştir. Bu konuda belirlenen üst ilke dürüstlüktür. Dürüstlüğün ölçüsü de yapılan işlemlerde tarafların tam anlamıyla rızalarının sağlanmış olması, içlerinde en küçük bir huzursuzluğun kalmamasıdır. Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamberin sünneti, bazen helal-haramları açık biçimde belirlemiş bazen de sınırlarını çizmiştir. Açıkça belirlenmiş olanlara aynen uymak dini bir görevdir. Çerçevesi çizilen konularda ise içtihad devreye girer ve bir maddenin helal olup olmadığı ulemanın çabalarıyla belirlenir. Bu konuda bazı görüş ayrılıklarının oluşması doğaldır. Özellikle deniz ürünleri ve kara hayvanları konusundaki yaklaşımlar bunun örneğini oluştururlar. Bu makalede, gıda bağlamında hem açık olarak belirlenmiş hem de ulemanın içtihadı ile tespit edilmiş helal-haramlara ve onun felsefesini ilgilendiren bazı ilkelere işaret edilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

Halâl, harâm, halâl food,
halâl earnings, al-tayyibât

Halâl and harâm are the most two important concepts in the life of a Muslim as they draw the boundaries relating to life and nature. The sensitivity or insensitivity, in other words, care or carelessness of the person about the halal and haram is determined by the quality of his religiousness. When halâl food is mentioned, it is necessary to think not only of the food items that are consumed but also the ways of earning money. Being halâl or haram of the food, not only affecting the physical and spiritual health of the people but also the quality of the ways of making money, greatly affects the acceptance of worship, happiness, family life and relationships with other people. For this reason, Allah and His Messenger have expressed the sensitivity to the fact that not only the food itself but also the ways of making money should be halâl. The highest principle set in this regard is the honesty. The test for the honesty of the parties is the fact that the consent of the parties is ensured, and no easiness remains among them. The Qur'ân and the Sunnah

*Saffet KÖSE, E-mail: saffetkose@hotmail.com Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8915-2347>

of the Prophet clearly identified halāl-harām, and sometimes drew its boundaries too. It is a religious duty to follow exactly what is clearly determined. In cases of frame drawn, the ij̄tihad steps in and whether a material is halāl or not is determined by the efforts of the scholars. It is natural that some differing opinions arise in this matter. In particular, the approaches to marine products and land animals constitute the examples in this respect. In this paper, it is tried to point out halal-haram determined explicitly, and the halal-haram identified by the jurisprudence of the Islamic scholars and some principles that concern the philosophy in this regard.

1. Giriş

Kırgızistan'da, Manas Üniversitesi'nde düzenlenen "Helal Gıda ve Kazanç" konulu bir toplantıda sunulan bu çalışmanın amacı, helalin değerine dikkat çekmek, helal bilincinin oluşmasına katkı sağlamaktır. Metinde verilen bilgilerin birçoğu yoruma ihtiyaç bırakmayacak ölçüde kaynaklarda mevcuttur. Bilginin kullanımını açısından sadece amaca götüreceği düşünölen tarzda düzenleme yapılmış, bazı yorumlarda bulunulmuş, bununla helal bilincine dikkat çekilmiştir. İlahiyat camiasında tartışılan gazlı içecekler, makine marifetiyle seri kesim gibi bazı konularda görüş beyan edilmiştir.

2. Fıkhi Açıdan Helal-Haram Yelpazesini

Helal ve haramın yerini tespit açısından hükümler yelpazesine yer vermemiz uygun olacaktır. Bu konuda, Hanefiler diğer mezheplere göre daha kapsamlı bir ayırım yaptıkları için onlar dikkate alınmıştır. Helal-haram arasında talebin kuvvetine göre 7 hüküm vardır.

•**Farz:** Hüküm sahibi olan Allah'ın (şari') mükelleflerden bir şeyin yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediklerinden *kat'ı delil* (ayet veya mütevatir sünnet) ile sabit olan eylemlerdir. Beş vakit namaz, oruç, hacc, dinen zengin sayılanların vermesi gereken zekāt gibi.

•**Vâcip:** Hüküm sahibi olan Allah'ın (şari') mükelleflerden bir şeyin yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda *zannî delil* ile istedikleridir. Bu zannîlik sübut veya delalet açısından olabileceği gibi, her ikisi bakımından da olabilir. Vitir namazı kılmak, kurban kesmek gibi.

•**Mendup:** Bir şeyin yapılmasının terkinde üstün tutulduğu eylemlerdir. Bu gruba giren söz ve eylemlerin talebinde bağlayıcılık ve kesinlik yoktur. Buna göre mendüb çerçevesine giren eylemlerin yapılmasında sevap vardır, terkedilmesinde ise günah yoktur. Örneğin, borcun yazılması gibi.

•**Haram:** Hüküm sahibi olan Allah'ın *kat'ı delil* ile mükelleflerden bir şeyin terkedilmesini kesin ve bağlayıcı tarzda istediği eylemlerdir. Adam öldürmek, hırsızlık, yetim malına el uzatmak, zina yapmak, içki içmek gibi.

•**Tahrîmen Mekrûh:** Hüküm sahibi olan Allah tarafından zannî delil ile kesin olarak terki istenenlere denir. Pazarlığı devam eden bir mal veya eşyaya üçüncü bir kişinin talip olmasında olduğu gibi.

•**Tenzîhen Mekruh:** şari'in bir şeyin terkedilmesini yapılmasından üstün tuttuğu eylemlere denir. Bir başka ifadeyle şari'in bir şeyin terkinde kesin ve bağlayıcı olmayan tarzda istediği eylemlere tenzîhen mekruh denir. Kötü koku yayan yiyecekleri yedikten sonra insanların toplu buldukları mekanlara gitmesi gibi.

•**Mübâh:** Avlanmak gibi Şâri'in mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı eylemlere denir. Bu eylemleri yapana sevap olmadığı gibi terk edene de günah yoktur. Ancak bazı durumlarda niyete göre sevap kazanılır. Mesela spor yapmak mübah bir eylemdir. Ülke savunmasına hazır bulunma niyetiyle spor yapan sevap kazanır. Mübah alanına giren şeylere *helal* ve *câiz* de denir. Bazı hallerde helaller kişilere bağılı olarak farklı hükümler doğururlar. Bir kimsenin tatlı yemesi helaldir. Ancak yediğinde komaya girecek ya da felç olacak derecedeki şeker hastasına bu tatlı zehir hükmünde olduğundan yasaktır. Helaller, mutad ölçüler içinde kalmak kaydıyla serbestlik hükmü taşırlar. Avlanmak helal olmakla birlikte gereğinden fazla hayvanı vurmamak tasvip gören bir davranış olamaz. Belli gerekçelere bağılı olarak mübah alanların sınırlandırılmasında yetkili makamların tasarrufu söz konusu olabilir. Söz gelimi hayvanların üreme zamanında avlanmalarının yasaklanması, çok evliliğin belli şartlara bağlanması gibi.

3. Kur'ân-ı Kerîm'de Açıkça Yasaklanmış Gıdalar

Murdar / ölü (meyte) (Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145; Nahl, 16/115).

•**el-Munhanika:** Boğulan, yani takıldığı ip, kement, el ile ya da ağaç ve taş arasına sıkışarak, özetle herhangi bir şekilde nefesi tıkanarak boğulup ölen hayvanlar.

•**el-Mevkûze:** Vurulmuş, yani yakından veya uzaktan herhangi bir darbe ile vurulup ölmüş/öldürülmüş olanlar.

•**el-Mütereddiye:** Yüksek bir yerden aşağıya düşüp ölen.

•**Natîha:** Süsüşürken, yani hayvanların kendi aralarındaki kavgaları nedeniyle

ölenler. At veya diğer bir hayvanın tekmesiyle ölenler de buna dahildir.

•**Yırtıcı hayvan tarafından öldürülüp bırakılmış olanlar.**

•**Domuz ve ondan elde edilen her türlü ürün ve katkı maddesi** (Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145; Nahl, 16/115).

•**Kan** (Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145; Nahl, 16/115).

•**Allah'ın dışında bir başkası adına kesilenler** (Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145; Nahl, 16/115).

•**Kasıtlı olarak besmele terkedilerek boğazlananlar** (En'âm, 6/121).

•**Alkollü ve sarhoşluk verici bütün maddeler** (Maide, 5/90-91).

4. Helaller

•**Hayvan etleri kural olarak helaldir** (Mâide, 5/1; En'âm, 6/145; Nahl, 16/115-116).

•**Av için eğitilmiş avcı hayvanların (köpek, tazi, doğan...) yakaladığı (veya öldürdüğü) hayvanlar helaldir** (Mâide, 5/3-4).

•**Büyükbaş (sığır, manda, deve...) ve küçükbaş hayvanlar (koyun, keçi...) helaldir** (Hac, 22/28, 34, 36; Kevser, 108/2).

•**Deniz ürünleri ilke olarak helaldir** (Mâide 5/96).

•**Sığır, manda, deve, koyun-keçi, tavşan, tavuk, kaz, ördek, hindi gibi evcil ve geyik, ceylan, dağ keçisi, yabani sığır ve zebra gibi vahşi hayvanlarla pençeleriyle kaparak avlanmayan güvercin, serçe, bildircin, sığırcık, balıkçıl gibi kuşların helal olduğunda fakihler görüş birliği içindedir. Bu sayılan hayvanların bir kısmının helalliği "en'âm" veya "behîmetü'l-en'âm" adlandırılmasıyla Kur'an'da açıkça ifade edilmiş,**

(Mâide, 5/1; Hac, 22/28, 30) diğerleri de *tayyibât* kapsamında kabul görmüştür.

5. Ulemanın Çoğunluğunca Haram Görülenler

- Yırtıcı hayvanlar grubundan olan, yani alt ve üst çenelerindeki dört uzun ve sivri dişiyle kapıp avlanan ve kendisini bu yolla savunan -evcil olsun olmasın- kurt, aslan, kaplan, pars, maymun, sırtlan, köpek, kedi gibi hayvanlar;
- Pençesiyle kaparak avlanan doğan, şahin, kartal, akbaba gibi yırtıcı kuşlar;
- Yırtıcı olmamakla birlikte kuzgun, karga gibi leş ve pis şeyler yiyen kuşlar;
- Tabiatı itibariyle iğrenç bulunan yılan, fare gibi hayvanlar;
- Akrep, sinek ve böcek gibi zararlılar fakihlerin büyük çoğunluğu tarafından haram görülmüştür.

6. Hanefilere Göre Haram Olan Diğer Hayvanlar

Çakal, sincap, tilki, kirpi, gelincik, köstebek, kertenkele, keler, salyangoz ve her türlü haşeratın yenilmesi caiz değildir. Klasik Hanefi metinlerinde bunlar haram (muharremetün) şeklinde de ifade edilmektedir (Kâsânî, V, 37).

7. Kümes Hayvanları

Tavuk, kaz, ördek, hindi gibi kümes hayvanları helaldir. Bu hayvanlar necis sayılan maddelerle beslenmişlerse belli süre bekletilmesi ve temiz gıda ile beslenmeleri gerekir. Aksi takdirde yenilmeleri bütün mezheplere göre mekruhtur. Bu tür hayvanların ne kadar bekletilmesi gerektiğine dair farklı süreler öngörülse de Hanefi fakihi

Serahsî (ö.483/1090) hayvandaki pis kokunun gitmesini sağlayacak kadar bir sürenin esas alınmasından söz eder ve şöyle bir değerlendirmede bulunur:

“Haram olmasının sebebi bu pis ve zararlı kokudur. Bu ise duyu organları ile anlaşılabilir bir şeydir. Zararlı olan şeyin temizlenmesi hayvana göre değişeceği için standart bir sürenin tayin edilmesi uygun değildir. Temiz yem ile bu sağlandığında hayvanın etini yemek helal hale gelir. Dikkate alınması gereken ilke bu olmalıdır” (Serahsî, XI, 256).

8. Kuşlar

Kuşların etinin yenilebilirliği hakkında genel ölçü pençeli ve pis (habis) olmamalarıdır. Bazılarında ihtilaf bulunmakla birlikte keklik, bıldırcın, serçe, sığırcık, bülbül, güvercin, kumru, kırlangıç, deve kuşunun eti helaldir. Kerkenez, delice gibi avcı kuşlarla akbaba ve pençesiz de olsa kuzgun, karga gibi leş yiyen diğer kuşlar ise çoğunluğa göre haramdır (bk. Kâsânî, V, 35 vd.; şener, 1998, XVII, 92-98).

9. Deniz Ürünleri

İlke olarak deniz ürünlerinin helal olduğu Kitap ve Sünnet ile sabittir. Taze et yemek üzere insanların emrine verildiğini bildiren ayetler (Nahl, 16/14; Fâtır, 35/12) ile deniz avının ve denizden elde edilen yiyeceğin helal olduğunu (Maide, 5/96) ifade eden ayet bu konuda delildir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sorulan bir soruya karşılık: “Denizin suyu temiz, içinde ölen (meyte) helaldir” (Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 41; Tirmizî, “Tahâret”, 52) şeklinde verdiği cevap, hakkında açıkça yasaklanmamış bulunan deniz canlılarının ilke olarak helalliğin esas alınacağını ifade eder. Mezhepler balık konusunda ittifakla helal görüşünü benimserken

diğer deniz ürünleri konusunda farklı yaklaşım gösterirler:

Konu ile ilgili delilleri dar manada yorumlayan Hanefilere göre deniz ürünlerinden helal olan sadece balıktır. Bunun dışındaki-lerin mesela midye, istakoz, karides, kurbağa, yengeç gibi hayvanların eti yenilmez, haramdır (Kudûrî, 1427/2006, XII, 6366; Suğdî, 1404/1984, s. 232; Kâsânî, 1327-28/1910, V, 35-36).

En geniş şekliyle su ürünlerini helal sayanlar Mâlikîlerdir (Karâfî, 1994, IV, 96).

Şafîiler ve Hanbeli fakihleri balık dışında kalanların hükmünü benzeri kara hayvanlarına kıyaslayarak tespit etmeye çalışırlar. Hanbelî fukahası karada yaşayan hayvanların denizde yaşayanların yenilebilmesi için kesilmelerini şart koşarlar. Bu mezhebe mensup alimler deniz ürünlerinde insan sağlığına zararı tespit edilenlerin yenilemeyeceğini ifade ederler (Maverdî, 1419/1999, XV, 59-60; el-Ensârî, ts. V, 173; el-Balbânî, 1439/2018, III, 445; en-Necdî, 1397, VII, 442).

Her ne kadar Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hz. Peygamberin (s.a.s.) hadislerinde genel ilke olarak deniz ürünlerinin helalliğine vurgu yapılmışsa da bazı fakihlerin çerçevesi dar tutması, deniz ürünleri konusunda dönemlerindeki tecrübi bilgi ve kabullerle bağlantılıdır. Günümüzde yapılan bilimsel araştırmaların verilerini dikkate alarak deniz ürünlerinden insan sağlığına zararlı olmayanların helal olduğuna hükmedilebilir. Bu helallik ilgili ayetler ve hadislerin umumilik ifade eden çerçevesine dahildir.

10. Helal Kesim (Tezkiye) İlkeleri

10.1. Genel Hükümler

Eti yenilen hayvanların etinin helal olabilmesi için usulüne uygun şekilde kesilmesi

gerekir. Hayvanların boğazlanmasının *zebh* ve *nahr* olmak üzere iki şekli vardır:

Zebh, çenenin altından yemek ve nefes borusuyla iki ana damarı kesmektir.

Nahr daha çok develerde uygulanan bir usul olup boğazla göğsün birleştiği yerden kesmek demektir (Kâsânî, V, 40-42; *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye*, "Tezkiye" (1427), XXI, 140).

10.2. Büyük ve Küçük Baş Hayvan Kesimi

Kesen Müslüman veya Ehl-i kitap olmalıdır.

Kesen akli melekeleri yerinde ve temyiz gücüne (7 yaşında) sahip olmalıdır. Kesim aleti hayvana eziyet vermeyecek ölçüde keskin olmalıdır (Müslim, "Sayd", 57; Ebû Dâvûd, "Edâhî", 11; Tirmizî, "Diyât", 14; İbn Mâce, "Zebâih", 3).

Kesilecek hayvan haram kılınmış türden olmamalıdır.

Müslüman kesimi tercih sebebi olmakla birlikte Ehl-i kitaba (Yahudi – Hıristiyan) mensup gayr-ı Müslimlerin kestiği de helaldir.

Kesim sırasında hayvan canlı olmalıdır ve ölümü kesim sonucu olmalıdır.

Hayvanların acı çekmemesi amacıyla yapılan ameliyelerde (çok uygulamaları vb.) hayvan ölmüş olmamalıdır.

Allah'ın adı anılarak yani besmele çekilerek kesilmelidir (En'âm, 6/118, 121).

Hanefilere göre besmelenin kasten terkedilmesi hayvanı murdar kılar ve yenilmez. Ancak unutulması halinde bu hayvan helaldir. Şafîiler, kesim sırasında Allah'ın adını anmayı mendup gördüklerinden kasten terkedilmesi mekruhtur ve besmele kasten de terkedilse kesilen hayvanın eti helaldir.

Kesim sırasında yemek borusu, nefes borusu ve iki şah / atar damarının kesilmesi kâmil kesimdir. Bu dört unsurdan üçünün kesilmesi de yeterlidir.

Kesilen hayvanın kanı tamamen akıncaya kadar beklenmelidir.

Bununla birlikte etlerin arasında ve damarlarda kalan kan kalıntıları yok hükmündedir.

Kesici alet, domuz vs. gibi haram kılınmış hayvanların boğazlanmasında kullanılmış ise özenle temizlenmelidir (Aynî, XI, 535; Büceyrimî, 1369/1950, IV, 286 vd.; ez-Zühaylî, ts. IV, 2764 vd., Mehmet Şener, “Hayvan”, *DİA*, XVII, 96-97).

10.3. Kanatlı Hayvanlar

Büyük ve küçükbaş hayvanların kesimi için öngörülen kurallar kümes hayvanlarında da geçerlidir.

Kanaatimizce kanatlı hayvanların seri halinde otomatik olarak makine ile kesimi dinen caizdir. Sistemin besmele ile başlatılması yeterlidir. Makine ile otomatik kesim durumunda her hayvanın kesiminde besmele çekmek şart değildir. Herhangi bir şekilde sistem durduğunda yeniden aynı şekilde başlatılmalıdır.

Kanatlı kesimde sulu / ıslak yolumda suyun sıcaklığının kanatlıyı haşlamayacak sıcaklıkta olması gerekir.

Bahsedilen hususlar sadece kesimle ilgili olup hijyenik ve sağlıklı gıda için öngörülen diğer şartların gözetilmesi gerekir.

Her iki tür hayvanın gerek taşınması gerekse kesimi esnasında sünnetin bir gereği olarak hayvanların korkusunu arttıracak eylemlerden kaçınılmalı, eziyet verecek eksiklikler giderilmelidir.

10.4. Ehl-i Kitab’ın Kestiği Müslümana Helaldir

Ehl-i kitap, aslı bozulmuş olsa da bir semavi kitaba inanan gayr-ı müslimler için kullanılan bir kavramdır. Günümüzde daha çok Yahudi ve Hıristiyan için kullanılmaktadır.

Ehl-i kitabın kestiğinin yenilmesinin helal olduğu Kur’ân-ı Kerim tarafından açıkça beyan edilmiştir (Maide, 5/5).

İslam alimleri, ayette geçen “Ehl-i kitabın yiyeceği” (5/5) ifadesinden onların kestikleri hayvanın kastedildiği görüşündedirler.

Ehl-i kitabın kestiğinin yenilmesi hayvanları yeme maksadıyla ve usulüne uygun şekilde kesmelerinden dolaydır.

11. At Eti

At eti, Şafii ve Hanbeli hukukçuları ile İmam A‘zam Ebû Hanîfe’nin iki öğrencisi Ebû Yusuf ve Muhammed’e, ayrıca bazı Maliki hukukçularına göre helaldir.

Hanefî mezhebinde yaygın görüşe ve bazı Maliki hukukçularına göre yenmesi caiz ise de tenzîhen mekruhtur.

Ebû Hanîfe’den nakledilen meşhur görüşe göre de tahrîmen mekruh ve bazı Malikîler’e göre haramdır (Mâverdî, XV, 142; Serahsî, XI, 23; Kâsânî, V, 38-39; *el-Mevsû‘atü’l-fikhiyye*, XXXV, 210-211).

12. Deri

Usulüne uygun olarak boğazlanmış eti yenilen hayvanların derisinin tabaklanmasında temiz olduğu ve kullanılabilmesi konusunda mezhepler arasında görüş birliği vardır. Ölmüş ya da usulüne uygun biçimde kesilmemiş bu tür hayvanların derileri ise tabaklandığında temiz hale gelir ve kullanılabilir. Bu konuda Hz. Peygamber’in:

“Deri tabaklandığında temiz hale gelir” hadisi delildir. Hanefî ve Şâfi‘î mezheplerine göre eti yenmeyen hayvanların derileri tabaklanmak suretiyle temiz hale gelir. Domuz bundan hariçtir (Müslim, “Hayz”, 105; Ebû Dâvûd, “Libâs”, 38; Nesâî, “Fer”, 20, 30, 31; Muvatta’, “Sayd”, 17). Ancak Şâfi‘îler domuz derisine köpek derisini de eklemiş ve onun da hiçbir şekilde kullanılmayacağını kabul etmişlerdir (Baktır, 1994).

13. İçecekler

13.1. Alkollü İçkiler

Kur’ân-ı Kerîm, açık biçimde *hamr* ifadesiyle alkollü içkileri yasaklamıştır. Hamr, daha çok üzümden yapılan içki için kullanılsa da Hz. Peygamber’in: (Buhârî, “Edeb”, 80, “Ahkâm”, 22; Müslim, “Eş-ribe”, 73-75; Nesâî, “Eşribe”, 53) “Her sarhoşluk veren şey hamr’dır.” Hamr ise haramdır şeklindeki açıklayıcı hadisiyle ismi ne olursa olsun *sarhoş edicilik özelliği taşıyan* (iskâr) her türlü sıvı bu kapsama girer ve içilmesi haramdır. Bu özellikteki bir sıvının bir damlası ile bir bardak oluşu arasında fark yoktur. Çünkü Hz. Peygamber: “Çoğu sarhoş edenin azı da haramdır” buyurmuştur (Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 5; Tirmizî, “Eşribe”, 3; Nesâî, “Eşribe”, 25). Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf hamr olan içkiler ile diğerlerini hüküm açısından farklı değerlendirmişlerdir. Hamrın hakiki manası çiğ üzümde elde edilen şaraptır. Bunun hariçindeki içkilere hamr kelimesinin kullanılması mecazi anlamdadır (Kâsânî, V, 115-116; Baktır, 2000).

Gıdalarda kendiliğinden oluşan alkol sarhoş edici dereceye ulaşmadığı sürece o gıdayı haram hale getirmez. Alkolün yiyecek ve içecek maddelerine yeme-içme ve tadını alma maksadıyla konulması onu harama

dönüştürür. Bu bağlamda alkol katılmış çikolatanın, alkolle terbiye edilmiş etin yenilmesi caiz değildir.

13.2. Gazlı İçecekler

Günümüzde alkolün, özellikle gazlı içeceklerin (gazoz vb.) hammaddesinin korunması ve çözülmesinde çok az miktarda da olsa kullanılıyor oluşunun hükmü ile ilgili bazı tartışmalar ortaya çıkmıştır. Gazlı içeceklerde bu maddenin kullanımı keyif vericilik amacı ve içme kastı taşımamaktadır. Maddenin korunması ve çözülmesi amaçlanmaktadır. Üretim sırasında alkolün büyük bir kısmı da uçmaktadır. Bunun bir şişe gazozdaki varlığı % 0,2 (2/1000) civarındadır ve hiçbir şekilde sarhoş edici özelliği yoktur. Bu tür içeceklerin kullanımının *umûmbelvâ* olduğundan da hareketle caiz olacağı İslam Tıp Bilimleri Örgütünün 1995’te Kuveyt’te gerçekleştirdiği 8. İslam tıp fikhî ve 1997’de Kazablanka’daki 9. İslam tıp fikhî toplantılarında karara bağlanmıştır. Bununla birlikte alkol dışındaki alternatifler de araştırılmalıdır (Hammâd, N. 2003, s. 54-55).

14. Peynir Mayası

Şirden (hayvan kaynaklı maya) helal kesilmiş ya da ölmüş olsun fark etmez kendisi helal olan kuzu, buzağı gibi hayvandan elde edilmesi halinde onunla yapılan peynir yenilebilir. Hatta gayr-ı Müslimlerin, müşriklerin kestiği hayvanlardan bile mayanın elde edildiği peynir yenilebilir. Bu konuda sahabe uygulaması vardır. Çünkü usulüne uygun kesilme şartı eti yenilen hayvanların yenebilmesi için geçerli bir kuraldır (Serahsî, XXIV, 27).

Domuz bizzat haram (haram li-aynihî) olduğu için ve diğer eti yenmeyen hayvandan elde edilmiş olanlar da caiz değildir.

15. Av

15.1. Delil ve Hükümler

Mekke ve Medine'nin harem sınırları dışında kalan yerlerde avın helal oluşu Kitap (Mâide, 5/2), Sünnet (Buhârî, "Zebâih", 2, 4; Müslim, "Sayd", 2, 3, 8) ve icmâ-ı ümmet ile sabittir. Bu iki şehrin hareminded avlanmak yasaktır. İhramlı olanlara deniz hayvanlarını avlamaları helal, kara avı yasaktır (Maide, 5/95-96). Av ile ilgili fıkhi hükümler fıkıh kitaplarında mevcuttur.

15.2. Avlanmak

Avcı Müslüman veya Ehl-i kitap olmalıdır. Avcı silâhını kullanırken veya av hayvanını salarken besmele çekmiş olmalıdır. Besmelenin unutulması avın helal oluşunu zarar vermez. Şâfiilere göre besmele şart değildir.

Avcı avlanma ile ilgili yaptığı bütün eylemlerinde avlanma dışında bir niyete sahip olmamalıdır.

Avcı herhangi bir hayvanı avlamayı hedeflediğinde bir başka iş araya sokmadan avı takip etmeli ve sonuçlandırmalıdır.

Av, öldürücü ve yaralayıcı aletlerle ya da avcılık için eğitilmiş hayvanlarla yapılmalıdır.

Avcı hayvan bizzat avcı tarafından ve avlaması için salınmalıdır. Avcı hayvanların kendiliklerinden yakaladıkları hayvan helal değildir.

Avcı hayvana av için eğitimi olmayan yabancı bir hayvan ortak olmamalıdır.

Avcı hayvan yakaladığı avı kanını akıtarak öldürmelidir. Boğarsa yenmez.

Avcı köpekler yakaladığı avdan yememelidir. Avcı kuşların yemesinde bir sakınca yoktur.

Av hayvanı yabani olmalıdır. Evcil hayvanlarda avlanma hükümleri geçerli değildir.

Yaralanan av hayvanı kesilmeden ölürse aldığı yaradan ölmüş olmalıdır.

Hayvan ele geçirdiğinde usulüne uygun şekilde kesilmelidir. İhmal sebebiyle ölürse eti yenilmez (Serahsî, XI, 220-224, 236 vd.; Şener, "Av", *DİA*, IV, 104-105).

16. Helal-Haram İlke ve Esasları

16.1. Haram ve Helali Belirlemede Tek Yetkili Allah ve Rasûlüdür

Helal veya haramı belirlemede yetkili olan Allah Te'âlâ ve O'nun Rasûlüdür. İnsanlar keyfi olarak şu helal veya şu haram diyemezler (A'râf, 7/32, 157; Nahl, 16/116; İbn Mâce, "Et'ime", 60).

Helal-haramlar Kur'ân ve Sünnette bazen açık biçimde belirlendiği gibi olayların sınırsız olması sebebiyle ilkelerine de işaret edilmiştir. Bu durumda açık hüküm bulunmayan meselelerde Allah'ın koyduğu ölçülere bağlı olarak mevcut olayın bağlantısını müctehidler kurarak sonuçlandıracaktır.

Bu durumda helal ve haram yine Allah ve Rasûlü tarafından belirlenmiş olmaktadır. Müctehid sadece onu keşfetmektedir. Burada uyuşturucunun haram olması örnek olarak zikredilebilir. De ki: "Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı (A'râf, 7/32)."

"Ağzınıza geldiği gibi yalan yanlış konuşarak, bu helâldir, bu haramdır" demeyin; çünkü Allah üzerine yalan uydurmuş olursunuz; Allah üzerine yalan uyduranlar da kesinlikle iflah olmazlar." (Nahl, 16/116)

Selmân-ı Fârisî (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullah'a (s.a.s.) sâde yağ, peynir ve

firâ'nın (yâni yabanî eşek veya deriden mamul elbise) hükmü soruldu. Resûl-i Ekrem (s.a.s.):“Helâl, Allah'ın, Kitâb'ında (açık veya kapalı olarak) helâlligini bildirdiği, haram da Allah'ın, Kitâb'ında (açık veya kapalı olarak) haramlığını bildirdiği şeydir. Kitâb'ın (veya Allah'ın) söz etmediği (yâni helâl veya haram olduğunu belirtmediği) şey de (ilke olarak) Allah'ın serbest bıraktıklarındandır” (İbn Mâce, “Et'ime”, 60).

16.2. Allah Rasûlü de Haramı Helali Belirlemede yetkilidir

“Ki onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O Peygamber'e inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenlerdir” (A'râf, 7/57).

Mikdâm b. Ma'dikerib'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Bilin ki bana Kur'an-ı Kerim ile birlikte onun bir benzeri daha verilmiştir. Dikkatli olun koltuğuna kurulan keyfi yerinde bir adamın size: Size sadece şu Kur'ân yeter onda bulduğunuz helali helal, haramı da haram sayınız, sünneti boş verin, diyeceği günler yakındır. [O zaman onlara sormak gerekir örnek olarak sayacağım şu hükümler Kur'ân'da var mı?] şunu iyi biliniz ki evcil eşek eti, yırtıcı hayvanlardan köpek dişli olanlar, bir süreliğine İslam ülkelerine izinli olarak giren anlaşmalı bir gayr-ı müslimin kaybedip de sizin bulduğunuz mallar size helal değildir. Sahibi ihtiyaç duymadığı için attığı yitik mallar varsa onlar bu hükmün dışındadır. Kim bir kavme misafir olursa o kavmin onu ağırla-

ması gerekir. Eğer ağırlamazlarsa, o misafirin ondan ağırlanmayı talep etme hakkı vardır” (Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 5).

Hız. Peygamber (s.a.s.) (şöyle) buyurmuştur: “Sakın içinizden birilerini, emrettiğim ya da nehyettiğim bir husus kendisine ulaşınca koltuğuna yaslanmış bir halde “Benim aklım ermez. Biz Allah'ın Kitabında ne bulursak ona uyarız” derken bulmuyayım” (Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 5).

16.3. Helalde Yardımlaşma Sevap, Haramda Yardımlaşmak Haramdır

Kur'ân-ı Kerîm, iyilik ve takvada (haramlardan sakınma) konusunda yardımlaşın ama günaha sokan ve düşmanlığa sebep olan eylemlerde yardımlaşmayın (Maide, 5/2) buyurur. Enes (r.a.) anlatıyor: “Resûlullah (a.s.) içki / hamrila ilgili olarak on kişiye lanet etti: “İçki üretmek amacıyla üretimden içene ulaşıncaya kadar geçen süreçte aktif olan (hammadde temin eden, üreten, üretiminde rolü olan, alan-satan, taşıyan, kazanç sağlayan...) kim varsa lanet ona!” (Tirmizî, “Büyü” 59/1295; İbn Mâce, “Eşribe”, 6/3381).

16.4. Eşyada Asıl Olan Helalliktir

“Eşyada asıl olan ibahadır” kuralı gereğince açık yasağın bulunmadığı ya da açık bir zararın tespit edilemediği şeylerde öncelikle serbestlik ilkesinden hareket edilir. Kâinatın insanın emrine verildiğini (teshîr) bildiren ayetler bu konunun delilidir (İbrahim, 14/32-34; Nahl, 16/14-16; Lokman, 31/20; Câsiye, 45/12-13).

16.5. Psikolojik Olarak Yasakların Cazibesi Vardır

İnsanın haramlara / yasaklara karşı daha fazla meyli hatta hırsı vardır (er-Râzî, 1421/2000, XXIII, 117). Bu gerçektir:

الإنسان حريص على ما منع

“İnsan yasaklara karşı hırslıdır” şeklinde vecizeye dönuşmüştür. Bir başka ifadeyle insan nefsi açısından yasağın bir cazibesi / çekiciliğı söz konusudur (Hicr, 15/39). Nefis de insanı bunlara karşı yönlendirmektedir (Yusuf, 12/53). Bu insanın imtihanının bir sonucudur. Nitekim İblis, insanı yasaklar karşısındaki zaafı ve zayıf noktaları üzerinden ayartıp provoke ederek saptırır. Hz. Âdem’in “Bu ağaçtan yerseniz melek olursunuz ya da ölümsüzleşirsiniz” diyerek kandırması da bunu gösterir (A‘râf, 7/20).

16.5.1. Haramın Cazibesine Karşı Ona İhtiyaç Bırakmayan Alternatif Helal ya da Helaller Vardır

Haramlar, insan nefsinin ilgi odağı olduğundan ondan uzak durabilmenin en etkili yolu alternatif helallerinin bulunmasıdır. Hz. Ömer: “Allah Teâlâ bir şeyi emretmişse onun ifasında kuluna yardım etmeyi üzerine almıştır. Bir şeyi de yasaklamışsa ona alternatif bir helal yaratmıştır” (Mâverdî, 1986, s. 322). Helallerden gelen haz haramlardakinden çok daha etkili ve kalıcıdır. Çünkü modern psikolojinin de belirlediğı üzere insan gayr-ı meşru yoldan hazlarını hiçbir zaman tam olarak tatmin edemez. Zira bir hazzı yaşamaya başladığında diğersini düşünmeye başlar. Helal ile çizilen sınır mutluluğun münbit arazisidir ve o sınırlar içinde kalmanın adı ‘ıffet’ tir.

16.5.2. Haram Helal Arasında Şüphesiz Ortaya Çıktığında İhtiyaten Haramlığa İtibar Etmek Esastır

“Helâl da bellidir, haram da. İki arasında helal mi haram mı olduğunda tereddüt doğuran bir takım şüpheli şeyler vardır ki çoğı insan onu bilmez. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa namusunu ve dinini kurtarmış olur. Kim de şüpheli şeylere dalarsa,

koru etrafında hayvanlarını otlatan çoban gibi, çok geçmeden içeriye dalabilir. Haberiniz olsun ki, her kralın bir korusu olur. Allah’ın yeryüzündeki korusu ise haram kıldığı şeylerdir. Yine haberiniz olsun ki, bedeninde minicik bir et parçası vardır. O iyi ise o insan da iyidir, bozursa o insan da bozuktur. O et parçası kalptir” (Buharî “İmân”, 39; “Büyü”, 2; Müslim, “Müsâkât”, 107-108). “Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphe vermeyene bak” (Tirmizî, “Kıyâmet”, 60).

16.6. Haram Eşyada Mahiyet Değışmedikçe Helallik Oluşmaz

Helallik ve haramlık eşyanın tabiatında mevcuttur. Bir takım hileli yollara başvurmak suretiyle estetik görüntülerle şekli değıştirmek hükmün mahiyetini değıştirmesiz. Şer‘î şartlar hakiki değerleri sebebiyle zorunludur ve yasaklanmış şeylerdeki asıl sebep onların özünde olan çirkinlik, mefset ve zarardır. Emredilmiş ya da helal kılınmış şeylerin arkasındaki sebep onlardaki güzellik ve maslahattır. Dolayısıyla sun‘î yollarla onların mahiyetini değıştirmek mümkün değildir. Buna göre hileli yollarla helal haram, haram da helal olmaz. Faiz, kumar, içki, zina gibi yasaklar böyledir. Söz gelimi Allah Teâlâ Cumartesi günleri Yahudilere balık avlamayı yasaklamıştı (Bakara, 2/65; Nisâ, 4/47, 154; A‘râf, 7/163). Onları imtihan etmek üzere cumartesileri akın akın balıklar gönderiyordu. Onlar ise bu balıkları avlamak istiyorlardı. Bu yasağı aşmak için ağlarını ve tuzaklarını Cuma gününden hazırlıyorlar ve balıklar cumartesi günü bu ağlara takıldıktan sonra pazar günü gidip onları alıyorlardı (A‘râf, 7/163; Kurtubî, II, 440; VII, 306).

Allah Yahudilere hayvanların iç yağına da yasaklamıştı. Fakat onlar iç yağına eritip satarak parasını yemişlerdi. Hz. Peygamber şöyle buyurur: Allah, Yahudilerin

belâsını versin! Allah (c.c.) onlara iç yağını haram kılınca (En‘âm, 6/146) yağı erittiler, sattılar ve parasını yediler” (Buhârî, “Tefsir”, VI/6, “Müsâkât”, 71-73, “Enbiyâ”, 50, “Büyü”, 103, 112; Müslim “Müsâkât”, 71-74; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 64).

Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Yahûdilerin yaptıklarını yapmayın. Onlar Allah’ın haram kıldığı şeyleri en bayağı hilelerle helal (mübah) kılmaya yeltenmişlerdir (İbn Batta, s.42).

16.6.1. Haramı Alışkanlık Haline Getiren Ondan Vazgeçtiğinde Onu Hatırlatan Şeyleri de Ortadan Kaldırmalıdır

Hz. Peygamberin içki ile bağın kesin olarak koparılması hedefine ulaşabilmek için onun hatıralarını da yok etmek istemiş ve içki saklanan, içilen, üretilen ne varsa imhasını istemiştir (Kâsânî, 1327-28/1910, I, 162; Aynî, XII, 396). Hz. Peygamber (s.a.s.); içki, murdar hayvan, domuz ve putlar adına kesilen hayvanların haram kıldığını haber verdikten sonra sahabeden kendisine “murdar hayvanların yağlarını gemileri, derileri yağlamada ve kandillerde aydınlatma amaçlı kullandıklarını” söyleyince Hz. Peygamber buna izin vermemiştir (Buhârî, “Büyü”, 112; Müslim, “Müsâkât”, 71; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 64; Tirmizî, “Büyü”, 60; Nesâî, “Büyü”, 93, “Fer”, 8). İçki yasaklandığında kaplarının imha edilmesini emretmiştir (Serahsî, X, 167; XXIV, 11, 21). Hz. Peygamber (s.a.v.) insanlar içkiden tamamen vazgeçtikten ve emin olduktan sonra imha edilmeden kalan kaplar varsa onların kullanılmasına izin vermiş, onlarda sıra yapılabileceğini ifade etmiştir: “Ben sizi içki kaplarında sıra yapmaktan menetmiştim. Bilmiş olunuz ki hiçbir kap, hiçbir şeyi haram etmez. Sarhoşluk veren her şey haramdır” (İbn Mâce, “Eşribe”, 14, nr. 3045-3406).

16.7. Zaruret Hali İhtiyaç Oramında Haramı Helale Çevirir

Zaruret hali haramları helale dönüştürür (*Mecelle*, md. 21). Zarûret, bir kimsenin haram olana başvurmadıkça ölümüne sebep olacak haldir (Ali Haydar Efendi, 1330, I, 79). Bu tanımın daha çok Kur’ân-ı Kerîm’in yasaklanmış yiyecekleri mübah kılan hale (Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En‘âm, 6/145; Nahl, 16/106, 115) ve ölüm tehdidi karşısındaki inkâra değinen (Nahl, 16/106) ayetleri bağlamında geliştiği dikkati çekmektedir. Mesela açlığa maruz kalan ve yiyecek bulamayan birisi haram kılınmış yiyeceklerden yiyebilir. Ancak burada dikkate değer bir husus haramlar sadece içine düşülen olumsuzluğu giderecek kadarıyla helal hale gelir. *Mecelle*, “zarûretler kendi miktarlarınca takdir olunur” şeklindeki 22. maddesinde haramın mübaha dönüşebileceği sınırı çizmiştir. Buna göre zaruret ancak o hali giderecek kadarıyla caiz olur (bk. Baktır, M. ts. s. 15).

16.7.1. Haramın Öncüsü / Vasıtası da Haramdır

Fukaha arasında yasaklanmış sonuçlara (haram) vasıta olan helal yolların kapatılması anlamına gelen *sedd-i zerâi*‘ özellikle Mâlikî ve Hanbelî hukukçuların önem verdiği bir ilkedir. Kısmen Hanefilerin de başvurduğu *sedd-i zerâi*‘ ilkesi, İmam Şâfi‘î’nin şiddetli muhalefetine rağmen daha sonra mezhebine mensup alimlerce de kullanılmıştır. Bu ilke gereği haram madde imal eden kişiye hammadde satışı mesela içki yapacağı bilinen birisine üzüm satılmaz, uyuşturucu yapacağı bilinen birisinin haşhaş ekimine izin verilmez.

16.8. Helal Temizdir Huzur Verir, Haram Pistir Huzursuzluk Verir

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde helal için *tayyib* (ç. tayyibât), haram için de *habîs* (ç. habâis) kelimelerini kullanılır. *Tayyib* kelimesi güzel, temiz, helâl, kaliteli, insanın içine sinen anlamlarına gelir. En temel özelliği hem maddesi hem de sahibinin niyeti açısından katıksız ve saf olmasıdır ki değerini de buradan alır. *Habîs* ise pis, murdar, kirli demektir.

Helal kılınanlar iyi, temiz ve faydalı olanlardır. Bütün peygamberlerin mücadelesi içinde bunun özel bir yeri vardır:

“Onlar ki, o ümmî peygambere uyarlar, yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılmış bulacakları o peygambere uyup, onun izinden giderler ki, o, onlara iyiyi emreder ve onları kötülüklerden alıkoyar, temiz ve hoş şeyleri (et-tayyibât) kendilerine helâl kılar, murdar ve kötü şeyleri (el-habâis) de üzerlerine haram kılar, sırtlarından ağır yükleri indirir, üzerlerindeki bağları ve zincirleri kırar atar, işte o vakit ona iman eden, ona kuvvetle saygı gösteren, ona yardımcı olan ve onun peygamberliği ile birlikte indirilen nuru izleyen kimseler var ya, işte asıl murada eren kurtulmuşlar onlardır.” (A’râf, 7/157)

Temiz ve helal olan kazanç bereketli, böyle olan mal da faydalıdır, sağlıklıdır. Haram ve pis olan, kazanç bereketsizdir; böyle olan yiyecek-içecek türü madde ise zararlıdır, sağlıksızdır:

“Kendileri için nelerin helâl kıldığını sana soruyorlar; deki: Bütün iyi ve temiz şeyler size helâl kılınmıştır” (Mâide, 5/4). Helal, insana vicdani olarak huzur verir, (Tâhâ, 20/124) haram ise şayet kalpler kas-katı kesilmemişse (Mâide, 5/13) huzursuzluk verir.

Buna göre haram ve helal asla bir tutulamaz: “De ki! Çokluğu hoşuna gitse bile pis (kirli, murdar, habîs) ile -velev ki az bile olsa- temiz (güzel, helal) bir olmaz (Mâide, 5/100).

İrfan geleneğinde yer alan kabule göre tövbede içtenlik (nasûh) günahın affının ana şartı olsa da (Tahrîm, 66/8) diğer şart helal ve temiz lokmadır. Zira mideye giren haram kalbe sıkıntı verir, günahı kanıksar hale getirir ve içtenlik şartının yerine gelmesini de engeller. Ayrıca helal lokma ilim, hikmet, aşk, nezaket ve merhametin filizlenmesine vesile olur. Buna göre kazancın helal olmasına azami ölçüde özen gösterilmesi gerekir. Zira temiz olanın sonucu da temiz, habîs olanın neticesi de onun gibi necis olur (el-Mevlevî, III, 833).

16.9. Helal, Temizdir, Faydalıdır / Haram Pistir, Kirlidir Zararlıdır

Kur'ân-ı Kerîm helal ve tayyibât ile habîs ve rics bir değildir. Rics, maddi varlığı ve manevi tarafı ile fitrat, akıl ve dinin pis kabul ettiği şeyler için kullanılır (Râgıb, “rics” md).

Fısk, neces, bağy kelimelerinin de konu ile ilgisi vardır. Habîs (haram) ve tayyib (helal) bir olamaz. Mü'min için çok habîs'den az olan tayyib daha değerlidir. İnsan iyi düşünürse bunu anlayabilir (Mâide, 5/100).

Bu sebeple tayyibât helal kılınmış, habâis haram kılınmıştır (Maide, 5/4, 5; A'râf, 7/32, 157; Enfâl, 8/26; Mü'minûn, 53/21).

İnsanın değerini habâis ve tayyibât'a olan ilgisi ortaya çıkarır (Nûr, 24/26). Habâis'e ilgi duyan yoldan çıkmış demektir (fısk) (Mâide, 5/3; En'âm, 6/121, 145).

Tayyibât'ı habâis ile değişmek, (Nisâ', 4/2) Allah'a isyan, azgınlık ve taşkınlıktır

(bağy), (En‘âm, 6/146) ahirette hüsrân sebebidir (Ahkâf, 46/20). Habîs ve Rics dört gruptur:

- 1- Yapısı / doğası itibariyle (içki)
- 2- Akıl açısından (Allah’a ortak koşmak, faydasından çok zararı olan içki gibi)
- 3- Din bakımından (Alkollü içkiler ve domuz eti gibi)
- 4- Bunların üçü açısından: Murdar hayvan (meyte) gibi (bk. el-Askerî, 1437/2016, I, 274-276; Râgıb, “rics” ve “hubs” md. leri).

16.10. Bir Şeyin Helal Olması Yetmez Kazanç Yolu da Helal Olmalıdır

Allah Te‘âlâ: bütün peygamberler, (Mü‘minûn, 23/51) bütün insanlar (Bakara, 2/168), bütün mü‘minlere helal ve temiz kazancı emretmiştir (Bakara, 2/172; Mâide, 5/87-88).

Helal: Müftünün helal dediğı şeydir.

Tayyib: Vicdanın sana helal dediğı şeydir (el-Kefevî, ts. s. 400).

Hız. Peygamber Vâbisa’ya üç defa şöyle buyurur: “Yâ Vâbisa! Fetvanı vicdanından al. İyilik, vicdanen huzurlu olduğun eylemlerindir. Günah, vicdanına huzursuzluk veren ve tereddütte kaldığın işlerindir. Müftüler fetva verse de sen yine de fetvanı vicdanından al” (İbn Ebî Şeybe, II, 469, nr. 751; Ahmed b. Hanbel, IV, 227-228; Dârimî, “Büyû”, 2).

16.11. Helalde Fayda, Haramda Zarar Mutlak Değildir

Dünya hayatında mevcut bulunan fayda / maslahat ya da zarar / mefsedet mutlak ve katkısız değildir. Dünyevî anlamda mas-

lahat ya da mefsedet denildiğı zaman, bundan galebe çalan manası anlaşılmalıdır. Buna göre bir şeyin maslahat tarafı ağır basıyorsa, o maslahattır ve helaldir, mefsedet tarafı galebe çalıyorsa, o da mefsedet olmaktadır (Şâtıbî, II, 44-46).

16.12. Allah Bütün Canlıların Rızkını Helalden Üzerine Almıştır

Rızık: Allah’ın hayatlarını sürdürebilmeleri için canlılara verdiği her türlü imkândır. Kur’ân’da ayrıca, hayatini sürdürecekt hiçbir imkana sahip bulunmayan varlıklar dahil olmak üzere yeryüzündeki bütün canlıların rızkını verenin Allah olduğu vurgulu ifadelerle anlatılır (Hûd, 11/6; Ankebût, 29/60). Rızık konusunda endişeye düşmemek gerekir [En‘âm, 6/151; İsrâ’, 17/31]. İnsanın yanlış bir tevekkül anlayışına sığınmak yerine karada ve denizlerde rızkını araması emredilir (Fâtır, 35/2; Mülk, 67/15), helal ve temiz rızıklardan faydalanılması ve şeytana uyulmaması istenir (Bakara, 2/168; Nahl, 16/114). Başkalarının rızkına göz dikilmemelidir (Tâhâ, 20/131). Allah, emirlerine göre hareket eden kimseyi beklemediğı yerden rızıklandırır (Talak, 65/3). İnsanların sahip olduğu her şeyin sonunda tükenecektir ama Allah katında bulunanların ise sonsuzdur (Nahl, 16/96; Gölcük, “Rızık”). Allah’ın insanlar için hazırladığı rızık helal maddelerden ve helal yollardan olanlardır (Hûd, 11/88; Nahl, 16/67, 75; Hacc, 22/58; Ahzâb, 33/31).

16.13. Helalde Sevap Haramda Günah Vardır

“Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değışmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin; çünkü bu, büyük bir günahdır” (Nisâ’, 4/2). Yetimlerin mallarını haksızlıkla yiyenler, şüphesiz karınlarına sadece ateş doldurmuş olurlar.

Hakikatte onlar, ateşten başka bir Şey yemezler. Bu ateş kıyamet gününde onların karınlarında alevlenecektir. Zaten onlar, korkunç alevli ateşe gireceklerdir. O da cehennem ateşidir.

16.14. Helal-Haram İnsan Davranışlarında Etkilidir

Helal ya da haram insan davranışlarını yönlendirir, huzur bulmada etkindir (A'râf, 7/58; İbrahim, 14/26; Tâhâ, 20/124). Kul-luk bilinci harama engel olmalıdır (Mâide, 5/94-95; Ankebût, 29/45). Çünkü gıdanın helal ya da haram oluşu insan davranışlarının olumlu veya olumsuz oluşunda etkilidir (A'râf, 7/58). Kendisine huzur, kazancına bereket, çevresinden saygı-sevgi görmek isteyeninin işleri güzel ve hoş ürünler veren bereketli topraklar gibi helalden olmalıdır. Çünkü nur, bereket, aşk, huzur, mutluluk, ilim, hikmet helal lokmadan doğar. Haset, fesat, tuzak, cehalet, gaflet gibi Allah'ın hoşlanmadığı hasletler de haram lokmadan husule gelir. Çünkü lokma, fazilet ve rezi-letlerin, fikir ve fiillerin tohumudur. Tohumda bir ağaç ve meyvelerin programı vardır. Tohum acı olursa meyvesi de acı olur, tatlı olursa meyvesi de tatlı olur (*Mes-nevi* (trc. Gölpinarlı), II, 336-337; trc. Tahir el-Mevlevî, III, 832-834; trc. Karaismailoğlu, I, 90-91; ayrıca bk. Konuk, 2004, I, 495). Hz. Mevlânâ'nın diğer bir ifadesi ile gıda kandile konan yağa benzer. Nasıl ki saf yağ kandile konulduğunda ışık verir ve yolu aydınlatırsa helal gıda da kişinin nurunu arttırır, yolunu aydınlatır, iyiye yönlendirir, kâmil insan vasfı kazandırır, ona su karışırsa kandili söndürür ya da yeterli ışığı vermez. Tıpkı bunun gibi haram lokma kişinin basiret ve firasetini söndürür, karanlıklar içinde bırakır (Konuk, 2004, I, 495). Helal gıdadan beslenen kalp insanı iyiliklere, haram gıdadan beslenen de ktlklere kılavuzlar. Her Őeyden kendi cinsi

doğar; buğday ekilen yerden arpa alınmaz. Buna göre helal olan lokma latiftir, onun meyvesi olan söz ve fiiller de latif olur. Haram lokma habistir, semeresi olan söz ve fiiller de onun gibi olur (Konuk, 2004, I, 496).

16.15. İlahi Kudret, İnsan ve Toplumun Ayarını Helal zerinden Yapmıştır

Fıtrat düzeni yani varlığın doğasına uygun işleyiş sistemi helal üzerine kuruludur. Nefis taşıyan ve toplum içinde iyi ve zararsız olması istenen insanın helal duyarlılığı ile sağlanabileceğini ifade etmek gerekir. Çünkü haram sadece onu kullanan açısından değil toplumun diğer fertlerini de olumsuz etkileyen bir yapıya sahiptir. Sfi geleneğe mensup alimlerin yorumu bu konuda ufuk açıcı olabilir. Şöyle ki:

İnsan gıdalardan aldığı enerji ile hareketini sağlar. Şayet bu enerji helal gıdadan ve helal kazançtan doğuyorsa insanı iyiye ve iyiliğe; haram gıdadan ve haram kazançtan ortaya çıkıyorsa kötüye ve kötülüğe yönlendirir. Bu kötülükten bazı insanlar doğrudan etkilenmeseler bile kötülüğün dolaylı olarak itici bir gücü vardır. Çünkü insan geçişkendir ve kötülük yapma potansiyeline sahip bir varlıktır. Onu tetikleyen ya da itici güç sağlayan bir etken her zaman hareketlendirebilir. Gazzâlî, nefis taşıyan bir varlık olarak insanı kötülüğe motive eden iki hususu dile getirir: Birincisi kötülük işleyeni görüp ondan cesaret almak, ikinci bir defa yaptıktan sonra tekrarlamamanın kolaylaşmasıdır.

İşte bu İlahi kudretin hem bireysel hem de toplumsal anlamda bünyenin ayarını helal üzerinden yaptığını gösterir. Bunu tersinden okuduğumuzda helalin karşıtı olan haramın bireysel ve toplumsal hayatta bütün ayarları bozduğunu söyleyebiliriz (Bakara, 2/168-169; Ra'd, 13/8; Tâhâ, 20/50;

Furkân, 25/2; Şûrâ, 42/17; Kamer, 54/49; Hadîd, 57/16; Talâk, 65/3-5; A'lâ, 87/2-3).

16.16. Helal-Haram İbadet ve Duanın Kabulünde Etkilidir

Hız. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurur: “Ey İnsanlar! Allah Te'âlâ tertemizdir/pâktır (tayyibdir). Ancak tertemiz olanı kabul eder. O peygamberlere neyi emretmişse mü'minlere de onu emretmiştir. Peygamberler için buyurmuştur ki:

“Ey Peygamberler! Temiz/helâl (tayyib) olan şeylerden yiyin, salih amel işleyin. Ben sizin yaptıklarınızı hakkıyla bilmekteyim”; insanlarla ilgili olarak da buyurmuştur ki: *“Ey İnananlar! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz/helal olanlarından yiyin. Eğer siz sadece Allâh'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin.”* Bu ayetlerin peşinden Hız. Peygamber saçı-başı dağılmış, yüzü-gözü toz toprak içinde perişan bir vaziyette yoldan gelmiş ellerini semaya açıp Ey Rabbim! Ey Rabbim! şeklinde dua eden bir adamı anlatarak şöyle buyurdu:

“Yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, haramla beslenmiş. Allah neden onun kabulü için dua ettiği ibadetlerini makbul saysın” (Müslim, “Zekât”, 65; Tirmizî, “Tefsîr”, 2/36).

Her kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamıyla Allah'ındır. O'na hoş kelimeler yükselir, onu da salih amel yükseltir. Kötülükler kuranlara gelince, onlara şiddetli bir azab vardır. Onların tuzakları hep darma-dağın olur (Fâtır, 35/10).

Özetle söylemek gerekirse Hız. Peygamber (s.a.s.) hac, umre, cihad, sila-i rahim gibi ibadet ve taat yapıp kabulü için Allah'a dua yapanların duasının reddedildiğini; (Müslim, “Zekât”, 65; Tirmizî, “Tefsîr”, 2/36) haram karışmış bir para ile alınan bir elbise ile namaz kılan bir mü'minin namazının

reddedildiğini; (Ahmed b. Hanbel, II, 98) haram para ile yapılan haccı Allah'ın reddettiğini; (Taberânî, 1415, V, 251, nr. 5228; Heysemî, 1407, III, 210; X, 292) duanın kabul şartının helal ve temiz beslenme olduğunu (Taberânî, ts. VI, 310) haber vermiştir.

16.17. Şeytan Haramları Teşvik Eder ve Bu Konuda Zaafı Kullanır

Allah insanı yarattığında meleklerle ve İblis'e Âdem'in önünde saygı ile eğilmelerini istediğinde melekler itaat ettikleri halde İblis “onu topraktan beni ateşten yarattın ben ondan hayırlıyım” diyerek reddetti ve Allah onu rahmetinden kovdu. İblis Allah'tan (c.c.) Hız. Âdem ve onun çocuklarından bunun intikamını almak üzere süre istedi. Allah da verdi. Hız. Âdem ve çocukları ile bu hesaplaşma cennette başladı ve devam etmekte. İblis küstahça Hız. Âdem ve çocuklarını sapıtacağına Allah'ın huzurunda yemin etti. Bunu nasıl yapacağını da söyledi; “Her insanın bir zaafı, bir zayıf noktası, bir açığı vardır. Oradan provake edip ayartarak senin yolundan çıkaracağım” dedi. İlk operasyonu Hız. Âdem'e yaptı. Onun, Allah'ın yasakladığı yasak ağaçtan yemesi halinde ölümsüzleşeceğini telkin etti. O da ona inandı ve yasağı çiğnedi. Allah da Âdem'in tevbesini kabul etmekle birlikte İblis ve Hız. Âdem'i ve çocuklarını birbirlerine düşman olarak yeryüzüne gönderdi. şu anda bu mücadele devam etmektedir (Bakara, 2/27, 35-37; Ra'd, 13/20-25; İbrahim, 14/22; Hicr, 15/28-44; Sâd, 38/71-88). Bu noktada Allah'ın uyarısı şudur: “Ey İnsanlar! Yeryüzünde helal ve temiz olan şeylerden yiyin, şeytanın adımlarını takip etmeyin, zira o sizin için açık bir düşmandır. İblis ancak size kötülüğü ve hayasızlığı emreder. Allah hakkında bilmediklerinizi söylemenizi emreder.” (Bakara, 2/168-169; ayrıca bk. Nûr, 24/21).

16.18. Haramlar Allah'ın Koruluğu, Mü'minlerin Yasak Ağacıdır

“Haberiniz olsun ki, her kralın bir korusu olur. Allah'ın yeryüzündeki korusu ise haram kıldığı şeylerdir. Yine haberiniz olsun ki, bedeninde minicik bir et parçası vardır. O iyi ise o insan da iyidir, bozuksa o insan da bozuktur. O et parçası kalptir.” (Buhârî “İmân”, 39; “Büyü”, 2; Müslim, “Müsâkât”, 107-108; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 3) Allah Te‘âlâ (c.c.) Hz. Âdem ve Hz. Havva'yı cennete yerleştirip orada diledikleri gibi yaşamalarına izin verdi ve bir ağacı yasakladı. Aynı husus yeryüzü için de geçerlidir. Allah bizi dünyaya yerleştirdi ve bizi serbest bıraktı. Çevremize yasak ağaçlar dikti ve onlardan uzak durulmasını istedi. Bu yasak ağaçlar, Allah'ın haramları (Bakara, 2/35; A‘râf, 7/19-20), serbest bıraktıkları da helalleridir.

16.19. Bazı Bünyelerde (Toplumsal-Bireysel) Helal Harama Dönüşebilir

İstisnada olsa bazen helallerin kullanılması da faydadan çok zarar getirebilir. Bu durumda helal harama dönüşür. Sözelimi ağır şeker hastası için şeker zehir demektir. Bu durumda şeker ona mahsus olmak üzere haram hale gelir.

16.20. Helal Alanda Devlet Kısıtlamaya Gidebilir

Helal / mübah alanlarda maslahatın gerekli kılması halinde yetkili otoritenin sınırlandırma yetkisi vardır. Mesela av helaldir. Ancak hayvanların üreme zamanında belli bir süreliğine devlet avlanmayı yasaklayabilir ve bunun karşılığında bir ceza da öngörebilir. Mesela yasak süre içinde bir av hayvanı avlandığında bu hayvanın eti helaldir. Çünkü bir şeyin helal ve haram olduğunu belirleme yetkisi Allah ve Rasûlüne aittir. Ancak devletin, koyduğu

yasası çığnediği için ona ceza verme yetkisi vardır. Bu işlem dine uygundur.

Keza evlenmede teklik esas olmakla birlikte Allah Te‘âlâ belli ihtiyaçlara göre belli ilkeler doğrultusunda çok evliliğe izin vermiştir. Ancak Devlet bunu sınırlandırabilir ve bazı şartlara bağlı olarak düzenlemelere gidebilir. Nitekim bazı İslam ülkeleri birinci eşin izni, evlenmek isteyen ailesini geçindirebilmek için mali durumunun uygun olması gibi şartlarla çok evliliğe izin vermektedirler.

16.21. Helal Değerini Çokluğundan Değil, Safiyet ve Bereketinden Alır

“De ki! Çokluğu hoşuna gitse bile pis (kirli, murdar, habîs) ile -velev ki az olsa da- temiz (güzel, helal) bir olmaz” (Mâide, 5/100).

Buna göre ticari faaliyetlerin sonunda elde edilen kâr ve kazancı değerli kılan şey bereketidir. Kaynaklarda bereket kelimesinin birbirine bağlı iki unsurundan bahsedilir:

1- Maddi anlamda bolluk ve onun sürekliliği;

2- Manevi anlamda da mutluluktur.

Buna göre bereket hayrın bolluğu, artması ve bunun da sürekli olması, sonuçta da mutluluğun doğmasıdır. Bereketi veren sadece Allah'tır (Âsım Efendi, 1305, III, 72-73).

İslam alimleri, helal içindeki küçücük bir haramdan bile selim tabiat sahiplerinin tiksineceğini ifade ederler. Bunu da şöyle örneklendirirler: İnsanın tercihine bırakıldığında içine bir damla idrar düşmüş bir tanker suyu değil bir bardak saf ve temiz suyu alır.

17. Sonuç

Genel olarak gıda bağlamında hem açık olarak belirlenmiş hem de ulemanın iti-hadı ile sabit hale gelmiş helal ve haramlar ile onun felsefesini ilgilendiren bazı ilke-lere işaret edilen bu makalede, helal gıda-nın temel ilkeleri fıkhî açıdan ele alınmış-tır. şöyle ki, Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Pey-gamber’in sünneti, helal ve haramları belir-lemiş veya sınırlarını çizmiştir. Açıkça be-lirlenmiş sınırlara aynen uymak dini bir gö-revdir. erevesi çizilen konularda ise bir maddenin helal olup olmadığı, bugüne ka-dar ictihad yoluyla yani ulemanın kararı ile belirlenmiştir. Bu konularda bazı görüş ay-rılıklarının olması da doğal karşılanmalı-dır. Özellikle deniz ürünleri ve kara hay-vanları konusundaki yaklaşımlar bunun ör-neğini oluştururlar. Sonuç olarak, bir Müs-lümanın helali ve haramı bilmesi ve yaşa-mını ona göre düzenlemesi dünya ve ahiret saadeti açısından çok büyük önem taşımak-tadır.

18. Kaynaklar

Ali Haydar Efendi, (1330). Dürerü’l-hükkâm, İstanbul, I, 79.

Âsım Efendi, (1305). el-Okyanûsü’l-basît, İstanbul, III, 72-73.

Aynî, Bedreddin (2000). el-Binâye şerhu’l-Hidâye, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1420/2000, XI, 535; XII, 396.

Baktır, M. İslâm Hukukunda Zarûret Hali, Ankara, ts. (Akçağ Yay.), s. 15.

Baktır, M. (1994). “Deri”, TDV İslâm An-siklopedisi, <https://islamansiklope-disi.org.tr/deri#2-deri-ile-ilgili-fikhi-hu-kumler> (13.06.2020).

Baktır, M. (2000). “İçki”, TDV İslâm An-siklopedisi, <https://islamansiklope-disi.org.tr/icki#3-islamda> (13.06.2020).

Büceyrimî, (1369/1950). et-Tecrîd, Kahire, IV, 286 vd.

el-Askerî, Ebû Hilâl (1437/2016). Tashîhu’l-vücûh ve’n-nezâir, Debi, I, 274-276.

el-Balbânî, B. (1439/2018). ed-Delâil ve’l-işârât, Riyad, III, 445.

el-Ensârî, Z. el-Gurerü’l-behiyye, Kahire, ts. (el-Meymeniyye), V, 173.

el-Kefevî, el-Külliyât (nşr. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısırî), Beyrut, ts. (er-Risâle), s. 400.

el-Mevsû‘atü’l-fikhiyye (1427). “Tez-kiye”, Kuveyt, XXI, 140; , XXXV, 210-211.

el-Mevsû‘atü’l-fikhiyye (1427). “Hamr”, Kuveyt, V, 15-18.

en-Necdî, A. (1397). Hâşiyetü’r-Ravdı’l-murbi‘, yer yok, VII, 442.

ez-Zühaylî, V. el-Fıkhü’l-İslâmî, Dımaşk, ts. (Dâru’l-Fikr), IV, 2764 vd.

Gölcük, ř. (2008). “Rızık”, DİA, md.

Hammâd, N. (2003). el-Mevâddü’l-muhar-rame ve’n-necisefi’l-gızâive’d-devâ’, Dı-maşk, , s. 54-55.

Heysemî, Ebü’l-Hasen (1407). Mecma‘u’z-zevâid, Kahire, III, 210; X, 292.

İbn Batta, Ebû Abdullah. el-Hul‘ ve İbtâlü’l-hîle. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1996/1417, s. 42.

Karâfi, şihâbüddîn (1994). ez-Zehîra. nşr. Sa‘îd A‘râb, Beyrut, IV, 96.

Kâsânî, Alaaddin (1327-28/1910). Bedâi‘u’s-sanâi‘. Kahire, V, 35-36; V, 40-42; V, 38-39; I, 162.

Konuk, A. A. (2004). Mesnevî-i şerîf şerhi. haz. S. Eraydın-M. Tahralı, İstanbul,

I, 495; I, 495; I, 496.

Köse, S. (2017). İslam İş ve Ticaret Ahlakı, İstanbul.

Kudûrî, Şemseddin (1427/2006). et-Tecrîd. nşr. M. Ahmed Serrâc, Kahire, XII, 6366.

Kurtubî, Şemseddin (1964). el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964, II, 440; VII, 306.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen (1986). Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn. Beyrut, s. 322.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen (1419/1999). el-Hâvi'l-kebir. Beyrut, XV, 142.

Mevlâna Celaleddin Rûmî. Mesnevi (trc. Gölpınarlı). İstanbul: Milli Eğitim yayınları 1985, II, 336-337.

Mevlâna Celaleddin Rûmî. Mesnevi (trc. Tahir el-Mevlevî). İstanbul: Şamil yayınları, III, 832-834.

Mevlâna Celaleddin Rûmî. Mesnevi (trc. A. Karaismailoğlu). Ankara: Akçağ yayınları 2004, I, 90-91.

Râgıb, Isfahânî (1970). el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân. Kahire: Mektebetü'l-Enclû el-Mısriyye, 1970.

Serahsî, Şemsüleimme. el-Mebsut. Kahire: Matbaatü's-Saade 1324-31, XI, 256; XI, 23; XXIV, 27; XI, 220-224, 236 vd.; X, 167; XXIV, 11, 21.

Suğdî, Rûknülişlâm (1404/1984). en-Nütef (nşr. Selahaddin en-Nâhî), Beyrut, s. 232.

Şâtıbî, İbrahim (1997). el-Muvâfakât. Huber: Dâru İbn Affân, 1417/1997, II, 44-46.

Şener, M. (1991). "Av", DİA, IV, 104-105.

Şener, M. (1998). "Hayvan", DİA, Ankara XVII, 92-98.

Taberânî, Ebu'l-Kâsim (1415). el-Mu'cemü'l-evsat, Kahire 1415 (Dâru'l-Haremeyn), V, 251, nr. 5228; Kahire ts. VI, 310.